

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 12 (1898)

Artikel: Las Societats de mats e lur dertgiras nauschas
Autor: Christoffel, Ch.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-181720>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

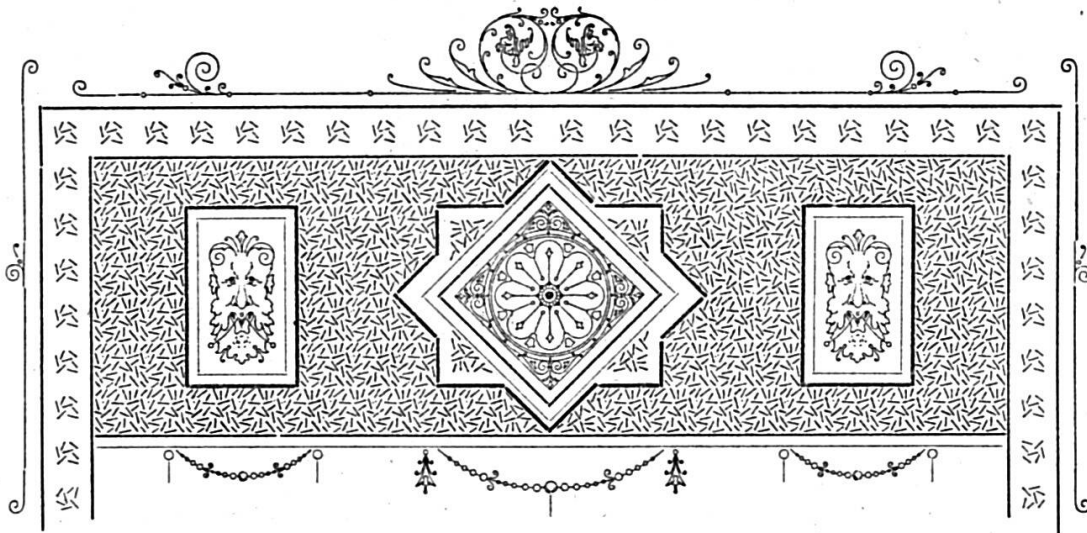
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Las Societats de mats e lur dertgiras nauschas.

Enqual caussa sur las societats de mats en Schons.

Diversas cuortas publicaziuns sur societats de mats e lur dertgiras nauschas han stimulau-mej, sco commember d'ina tala societad, de studiar empau pli da tiers questa materia, per eunc salvar a niess pievel romontsch, avont che tut vommi pers, il pli important sur talas societats de mats cun lur gronda influenza sin la moralitat e perfin sin la politica e religiun enten niess cantun.

Gia J. A. Sprecher gi enten sia historia della Republica dellas treis Ligias II. tom pag. 336 denter auter: „Quellas societats existan, tont sco 'gl ei enconschent a nus, eunc ozildi en tuttas contradas de nossa tiara, mo han pers zund bia de lur importonza, perquei ch'ellas han buca pli il scopo original e perquei che las relaziuns politicas han soffert ina totala transformaziun. Eunc nel tschentaner passau era lur posiziun nella vischneunca sco corporaziun reconnoschida ina fetg importanta. De tgei temps ch'ellas ein vegnidas fundadas, sa ins buca pli

verificar; probabelmein ein ellas fetg fetg veglias. Siger ei, ch'ellas han gia dil temps della reformaziun giu gronda influenza sco p. e. en Bregaglia e Purtens, nua ch'ellas (principalmein a Soglio) han buca pauc cooperau tiers l'introducziun de quella.“

Remarcabel eis ei, che Sprecher ha mai ni viu ni udiu de statutas per scritt de talas societats, el, che schiglioc ha tont rinnau e studiau vegls manuscritts de tuttas sorts, romontschs e tudestgs. Denton ei quei bein posseivel, consideront che las statutas de talas societats contenevan in §, che scommondava tut palesar quei, che mava e passava enten la societat.

Nuottatontmeins ha il „Monatsblatt“ (red. dil Sign. S. Meisser a Cuera) eunc quest onn en nummer 6 publicau las statutas della societat de mats de Tumeigl digl onn 1791, las qualas corrispundan enten lur puncts principals cun quellas ded autras societats, che nus vegnin a publicar cheu sut. E nus stovein constatar cheu, ch' il rimnar manuscritts vegls ei zund difficultus e compigliaus cun gronda breigia e pazienza, e savens par' ei che la glieut hagi ina certa disfidonza encunter tuts quels, che encueran de quels scazis. Er a nus eis ei buc stau posseivel de survegnir statutas ner protocolls afatg vegls, ed or da quei motiv savein nus er gir nuot sur l'entschatta de talas instituziuns. Tonatont cartein nus, che lur naschientscha sei d'encurir bein prest suenter la fondaziun dellas treis Ligias, pertgei:

Quei che fa il vegl,
Prend il giuven en egl.

Ils mats cumpagnavan lur babs a cummin; els vesevan co lur vegls legevan lur suprastonza, lur dertgira; els udivan co ei vegniva teniu dretg, co quel e tschel plidava cun fiug e verva, e tut quei stimulava els d'imitar quellas fuormas. Aschia ein probabelmein las societats de mats cun lur dertgiras nauschas naschidas e han semantenu en biars loghens cun paucas modificaziuns antrochen enten il temps present.

Essent sez commember della societat de mats d'Andeer en Schons, vegnin nus dil reminent principalmein a plidar de quella societat.

Il grond di, il di principal per ils mats d'Andeer ei S. Steffan.
Eviva il S. Steffan!

Bein spert suenter miezdi seraduneschan els en casa de scola per tscherner lur suprastonza, per prender si novs commembers, cuort per tractar las fatschentas urgentas della societat.

Sin quei di meunca nagin, sch'el ei buca retenius per greva malsogna. Cur che tuts ein arrivai, pren il president il plaid e cun aulta vusch, tremblonta dalla commossiun, plein seriusadat, metta el avont onn per onn a ses cunfrars en in leunga tirada l'importonza della societat, ils dretgs e dovers dils commembers ed ils admonescha de mantener fideivlamein lur leschas e lur vegls usits.

Donn, che nus havein buca saviu survegnir in tal plaid!

Uss vegnan ils novs candidats cun grondas ceremonias prî si enten la societat. Els ston per in moment sabsentar, per dar libra cuorsa allas opiniuns, allas liungas. Mo els han lur defensur, lur advocat e dovran tumer nuot zund. Cun gronda eloquenza plaid'el dils avantatgs e merits morals e fisics de ses clients ed ils aulza si enten il settavel tschiel. De rar che ses plaids, pronunciai cun ferma perschuasiun, fetschien buc la desiderada impressiun, schi ch' ils giuvens candidats vegnan quasi adina prî si unanimamein. Els han passau igl examen sur lur moralitat; uss setractesch'ei eunc de mussar, ch'els seien fermes e svelts, seuns e robusts cumpogns. La scua ei parigiada; dus vegls commembers la tegnan horizontalmein en ina cert' altezza, tut secund la svilupaziun fisica dil candidat. Quel pren la mira e, cun ina tschera e curascha de scatschar ils Russ, fa el ses sis bravs saults sur la scua ora.

Quei ei bein eunc in ver rest dellas statutas originalas, las qualas admettevan mo giuvens seuns vid tgierp ed olma. Eunc avont 11—12 onns vegniva nagin giuven priu si, il qual fageva buc ils sis saults obligai; pér nels davos onns han ei saviu secumprar liber da quest' obligaziun, pagont 2—5 fr.

Havent en tal guisa documentau lur vigur corporala, vegnan ils novs commembers da tuts beneventai cun ina brava stretga dil maun, duront ch' il president pren neunavont las statutas, per leger avont e metter a cor quellas ad els.

Nus schein cheu suondar duas empau differentas statutas. Sut No. 1 comparan las statutas digl onn 1835, las qualas ein en original redigidas per tudestg e da nus vertidas exactamein en romontsch. La fuorma de quellas ei sco ins vesa emprestada dalla legislaziun moderna, fertont che il spirt ei eunc quel dils tschentanners passai. Sut No. 2 publichein nus statutas e protocols dell' entschatta de quest tschentaner en lur redacziun romontscha originala.

No. 1. Statutas digl onn 1835.*)

§ 1.

Il scopo de questa societad ei de mantener e promover denter ils commembers de quella uorden, harmonia etc., sco er de supprimer discordia, dispettas, sadadas etc. denter um e dunna e denter cussedents (vul dir schi lunsch, sco sias competenzas lubeschan).

§ 2.

L'entrada nella societad ei a mintga mat, seig' el assesent ni burgheis, mo allura lubida, cur ch' el ei confirmaus.

§ 3.

La taxa d' entrada vegn fixada per burgheis sin fl. 2, senza dar a gli sco usitau ina da beiver.

§ 4.

Per il domiciliau ei la taxa d' entrada fixada sin fl. 4. (Assesents etc., sco fumepls ed auters ei surschau alla societad de prender si ni buc.)

§ 5.

En tuts cass dei er en questa societad il pli dellas vuschs decider, ed il resultat della votaziun dei valer, schè er mo ina pintga part dils commembers dovessen esser presents, cur ch' els ein vegnî citai en tutta regla.

§ 6.

La societad ha mintg' onn de tscherner ni confirmar ils sequents funzionaris: in president, in actuar, in cassier ed in saltè, sco er lur substituts.

§ 7.

Per incassar la fratga etc. vegnan numnai dus hundreivels commembers e lur supleants.

§ 8.

Mintg' onn sin il di de S. Steffan dei vegnir tenuta ina redunonza generala, per serrar giu il quent della cassa, per la tscherna ner confirmaziun dils surnumnai funzionaris e per la recepziun de novs commembers, ils quals excepziunalmein pon er d' in auter temps vegnir prî si.

*) Enten possess della societad de mats d' Andeer.

§ 9.

Redunonzas extraordinarias sa il president suenter bein manegiar clamar ent.

§ 10.

La societat ha il dretg de castigiar e d'admonir commembers, ils quals faleschan tras sadadas de mintga sort etc.

§ 11.

Da mintga commember, che semarida ed aschia passa or dalla societat, spetga quella ina bonificaziun, che consista en circa in thaler, per la quala la societat ei obligada d'ordinar 4—6 commembers per sittar alla nozza, cur ch'el ha fatg ina tala declaronza.

§ 12.

La societat ei autorisada de prender daners or cassa tier divertiments generals mo ina gada igl onn, quei ei: cur ch'ei vegn teniu tschantada (cummin) e l'auter onn enten il temps de Capitel.

§ 13.

Sche in commember ha plausibels motivs, ils quals el sto metter avont enten ina redunonza extraordinaria, de buca poder participar dil divertiment della societat dil temps fixau, dei el tonatont survegnir sia part suenter proporziun.

§ 14.

Il president dei procurar, che quella redunonza extraordinaria sappi vegnir tenuta circa 8—10 dis avont il termin fixau per il divertiment, per ch'in sappi prender leutiers las mesiras necessarias.

§ 15.

Tiers auters che quels fixai divertiments astga nagin daner vegnir priu or dalla cassa.

§ 16.

Intervegn in ni l'auter commember, che iasters vegnien en nossa vischneunca per seschar copular (ner ch'els mondien mo tras nossa vischneunca) ed enconnoscha el er l'ura cur ch'els vegnan, ei el obligaus d'annunziar quei immediatamein als cassiers ni lur supleants, elegi tenor § 7, ils quals solets han il dretg de lugar de quellas fatschentas.

§ 17.

Agl emprim, che denunzia aschi ensatgei, sco er a quels che train en, dei dal cassier vegnir sigirau a mintgin ina meza vin (naturalmein sch' els survegnan ensatgei).

§ 18.

Ils survegliaders ner incassaders ein mintga gada obligai, subit suenter haver agiustau las causas, de dar ent agl actuar con els han tratg ent, sco er de surdar quei al cassier.

§ 19.

Nescha denter um e dunna discordia, consistenta en bastunadas, sadadas etc., sche ha la societad il dretg e dover:

- a) En cass de sadadas de castigar ils colpeivels cun stgellas e branzinnas (cun far cavals) e cun 1 thaler (minimum). Nel cass che il migliurament, ner ch' il surnumnau castitg muncass, dei l' entira societad per la secunda gada spaventar e prevegnir las persunas concernentas cun quella canera, e non obbedent better ellas allura immediatamein enten ina fontauna.
- b) Sche um e dunna sespartan pervia d' in deportament brutal e senza la lubientscha dil tribunal consistoric, ein els sutta-posts al medem castitg.
- c) Mintga confirmau, mat ner matta, il qual dovess selubir de sedeportar malamein encunter geniturs e suprastanza, dei per treis onns esser sclaus or da tuts divertiments della societad (er sch' el fuss commember della societad).

§ 20.

Il davos mat priu si enten la societad, ner sch' igl ei plirs, il giuven de quels, ei obligaus de far il saltè.

§ 21.

Mintga commember po e dei, sch' el catta in' ura suenter tucçar de notg giuvens eunc buca prî si enten la societad sin via senza lubientscha de lur geniturs ni vugaus, cun bunna maniera ils tarmetter a casa e sche quei gida buc, dovrar la forza.

§ 22.

In' observaziun tiers il § 19: Dovess ei capitar, ch' ina persuna enten nossa vischneunca, seigi ella maridada ner buc, havess

pratgas carnalas cun in' outra persuna (quei vul dir sedar al pi-tagnem), sche ei mintga persuna suttaposta ad in castitg de 2 thalers minimum, e nel cass ch'ella less, ner savess buca pagar, stó ella vegnir fiersa enten ina fontauna.

§ 23.

Mintga commember della societad ei obligaus, sch'el ei en vischneunca ed ei buca malsauns, de prender part dell'execuziun dil castitg, cur ch'ina persuna dei vegnir castigada suenter § 19 e 22 (Nagina parentella ner amicizia dei poder retener el da quei). Nel cass, ch'el dovess buca sepresentar, ei el suttaposts ad in castitg de 1 fl. 30 kr., e sch'el voless buca dar quei, stovevess el per in onn esser sclaus or dalla societad ed astgass perquei er guder nuot dils daners della cassa.

§ 24.

Cun l'entschatta digl onn 1835 dein ils surallegai tschentaments passar en vigur.

Suenter vegl usit ston ils novs commembers ussa eunc cun agien maun suttascriver ina declaronza, ch'els veglien fideivla-mein mantener e promover quels tschentaments.

Cun quest act ein ozildi las tractandas per ordinari finidas.

Mo il saltè, il pli giuven della compagnia, ha eunc ina fetg importanta fatschenta. El pren la bitgetta ner fist della societad, vid il qual palenda in entir spuanteigl de pindells en tuttas colurs, e va da casa per casa nua ch'igl ei mattauns, las qualas ein obligadas de mintg'onn metter vitiers in auter pindell.

Defertont van ils auters cantont e sgaghilont (giubilont) tiers in glas vin, tiers il secund act, s'il qual suonda suenter tscheina savens eunc in tierz.

Avont onns eran las fatschentas, las tractandas de questa redunonza eunc buca finidas; la pli importanta teneva la fin: il partgir tiers las bugadias. Mintga mat survegniva sin giavisch ner suenter la sort ina bugadia (matta) per in onn, ed el era responsabels della conduita de sia bugadia. Pauperett, sch'ella selaschava vèr sdratschlida ner buc scultrida per via, sch'ella spondeva aua ner paterlava vid la fontauna; el era responsabels e stoveva portar il castitg. Mintga fallament vegniva avont la dertgira nauscha e castigliaus cun entginas crunas Δ . Quellas bugadias finivan fetg savens cun ina maridaglia.

Sur talas dertgiras nauschas havein nus enten las Annalas diversas publicaziuns. Il Signur advocat P. A. Vincenz a Trun ha publicau nella quinta Annada dellas Annalas, pag. 337—345:

„Fuorma de tschentar la dertgira a manar ilg Dreig, e Uordens a Schentamens dinn aulta fitgiada Compagnia de matzs per bein star a bein govern, schentai si ano 1773 ils schenif de jener.“

Nell' Annada nona dellas Annalas publichescha Sigr. prof. J. C. Muoth a Cuera la „Dertgira nauscha ne Dertgira tanida sur il Tscheiver e la Cureisma“, la quala nus anflain cun in' altra nella „Rätoromanische Chrestomatie“ dil Sigr. Cusseglia naz. Dr. C. Decurtins, I. tom pag. 439. Mo questas ultimas publicaziuns d'ina dertgira nauscha ein elaboraziuns poëticas, dramaticas, las qualas vegnivan representadas da diversas compagnias de mats en Surselva duront il Tscheiver e las qualas han zund pauc de far cun las vêras dertgiras nau-schas. Igl ei vêr, che cass interessants catavan bein savens in poet, il qual ils tractava en fuorma poetica, per metter els pli tgunsch enten possess general de nossa glieut.

No. 2. Protocoll della Societad dils Cumpoings dad Andeer MDCCCX.*)

Quest protocoll nus dat er sclariment sur dil scopo d'ina tala compagnia de mats cun lur dertgira nauscha sco suonda:

1.

Damai ch' ilg ei drizau uss Si
Dils Matts da cau Derchira,
Scha ei' lg er decretau da bi
Da metter en scartira
Cau en quest Cudisch quei, ca ven
D' els ordinau cun ün saun Senn,
Sco er tutt lur sentenzias.

2.

La Mira Fin da quest Cuidriz
Dils Matts ven esser quella;
Ca els tras quel er haien niz,

*) Enten possess dil Sigr. Felix Calgèr ad Andeer.

A buc mai curt' Urella;
Els dein tras quel s' exsercitar,
Da bein plidar, andretg truvar,
A viver sco ei s' auda.

3.

Ils Schantaments dein esser buns
Par tutt la Cumpagnia,
Par Matts schi bein, sco par Mattauns,
Ch' els vomien buc ord' via.
Gist seigig quest lur Tribunal.
En tutt dad esser nunparzial,
Sco desch' a buns derschaders.

4.

Guardeit cuntutt da buc fallir!
Sils schentaments mirejas!
Schiglioc ven ei parguess vengir
Sentenzias da Morias
Sur vossas Burssas da Daners;
Scha gie las vessen ent fig bers.
Sagir las vengian vidas.

Pils derschaders suonda l' admoniziun:

'Lg amprim Frust dilg Derschader ei:
Dad inquirir, scha bein quei sei,
Er ver, dilg qual ilg Accusau
Ei dilg Chisader inculpau?

Parchei:

L' amprima Regla da la Jura ei questa:
DAI A MINCH' ÜN ILG SIEU.

Andeer, ils 4 d. Marz 1810.

Ha la hundreivla Cumpagnia dils Mats dad Andeer afflau
par bien sin ilg Gi d' oz tenter els da drizar si üna Derchira,
or da Consideraziun da las sequentas Raschuns. —

- 1) Par scivir la nuschaivla Luschentadad, ad auter Mal ca flussegia landrora.
- 2) Par manar ent üna pli buna Moralitad, Dischentadad, ca conven ad üna hundreivla Societat.

3) Par amprender a da sa exercitar enten la Furma da Derchiar tont enten ilg Civil, sco enten ilg Criminal, tiers quella Finn ha ün Decretau: Ca ilg deigig vangir ligieu or da lur Cumpagnia. —

Ün dateivel Mastral, ün Stathalter, 5 Girans, ils quals dein far or ilg Tribunal Civil; mo enten Caas Criminals deigig vangir traig tiers quel, aunca 3. auters bein qualifcai Juvens, sco era ün Fiscal, 2 Advocats, ün Sekelmeister, ün Feltscherer, ün Cassier, a finalmeng ün Actuar, ad ün Veibel. —

Cunform a questa Ordinatiun ei vengieu ligieu ora

Mastral	Fiscal.....
Stathalter	Chirurgus.....
Asistents	Klägers
Sekelmeister	Scrivont.....
Mussadurs.....	a Veibel

Sur da quei ei ordinnau: Ca quel Tribunal deigig cuzar ün onn, a sin la Finn da quel deigig vangir ligieu or ün auter. Aber aravont tuttas Caussas deigig la Societat cumprar ün Cudisch da formar ün Protocol, enten ilg qual ilg Actuar deigig esser obligau de metter si tuttas importantas Actas exact- a nunperzialmeng. Finnmeng ean ordinau quests sequents Schentaments, suenter ils quals la Societat deigig sa regular. Schi bein sco ilg Tribunal sez. —

Schentaments a Regulas ca üna vera Societat dei saregular enten rasguard da la Polizia, sco er enten la exteriura Moralitad tucont tiers la Societat, ussa drizada sei. —

- 1) Dei ün a scadin d'la surnumnada Compagnia fraquanter ilg Survetsch Divin ei sei per ir a Priedi, Examen, Uraziun tant la Dumengia, sco en L' emda.
- 2) Cur ün ei enten quella, scha dei ün a scadin sadapurtar, sco ei tuca a Descha, a bucca rir. —
- 3) Blestemas a Malhundreivels Plaids ei mademameng Scumondau.
- 4) Modas novas dein bucca vangir manadas ent. —
- 5) Deschentameng vaschieus, dei tut esser particularmeng, cur ilg han da sarepersentar avont ilg ludeivel Tribunal a bucca esser malschubers cun haver vascadira, chei bucca spulvrada ora. —
- 6) Dei tut purtar respet anvers Bab a Mumma, a bucca sgrengiar ancunter els per naginas Raschuns, etc.

- 7) Ladernetsch ei üna Sgrischur ad ei suget algi Tribunal segont mancar da quel. —
- 8) Snumnar a bucca gir ilg Num da Battesem. —
- 9) Dei naging star sin gassa a vurdar suenter ad auters. —
- 10) Censurar a bucca saver far ver cun Raschuns quei c'ün gi
- 11) Klägers ca daten ent malgestameng. —
- 12) Dei ün a scadin scivir da Dispitas a bucca dar Anlas lautiers.
- 13) Tuts ils Gieugs ean scumandei ei seigig Femnas ner Mascels, chi ca vangis catau enten quel dei esser sut Peina.
- 14) Plaids Scandalus Sco era auters Scandels ca vangissan adaviert ca üna Jufna ner ün Juven vengissan a ver faig cun Plaids ner cun faigs dei vangir castiaus. —
- 15) Quei Plaid Hexa Räzer etc. —
- 16) Durant la Precedura dei tut star chiau etc. —
- 17) Sponder Aava per Gassa a per Casa ei etc. —
- 18) Schei vangis catau ün Eiver scha dai esser enten Peina.
- 19) Enten Stiva da Dreg dei vangir dau ilg Tittel sco schon dau a mintschün etc. —
- 20) Ora da Stiva sin Gassa ner tont anovont Sco ilg Teritori si stenda ilg Num da Batteg.
- 21) Dar bien gi a bun on a tuts etc. —
- 22) Üna Jufna ca sa daporta bucca cun ün Juven Sco cun ün auter ei
- 23) Questas Reglas dein vangir observadas tont sco ilg Limit lubescha numnadameng vers miezgi antroqua Berenburg vers ilg Nort antroqua ilg Baing.
- 24) Enten caas da Dispitas tenter auter Seigig minchin obligaus da dustar giu a plidar tiers Pasch, par Scivir malas Conssequentias, quel ca fuss present a vangis bucca ad observar Sieu Duver ei Sut Peina.
- 25) Numnar ilg Num da Deus Senza Basengs ad enten Spass ei er Sut Peina. —
- 26) Quella ca mass enten Baselgia culg Chiau Scurclau ner Senza Capitscha deigig vangir castiada. —
- 27) Matauns cur ellas han fallieu ent tenter üna Senbleia, a lautra seigian obligadas da sa representar en parsuna per prender or ün Mussadur.

- 28) Deigig nagin sa frahiar da balgiafar tenter ch' ilg vean Salvau Darchira chi ca surpassas quei deigig esser Sut Poena da Δ 4.
- 29) Chi ca Sa cattas enten las Ustreias Suenter las 9 Huras Suenter Miezgi deigig esser Sut Poena da Δ 3.
- 30) Deigian tutts quels da la Societat Sa cattar enten la Cassa da la Derchira allas 8 Huras Suenter Miezgi a quel ca surpassas quel Schentament ei Sutt Poena da Δ 2.
- 31) Suenter da quei ei Sei vangieu decretau ca ei deigig vangir Salvau Darchira 3 gadas l' Emda numnadameng Dumengia Margis a Gievgia.
- 32) Saltar ei ün Daligt ilg qual po bucca Esser Lubieu Senza. A probaziun da tuts a cun Sucumber üna Poena da 10 a 30 Δ .
- 33) Scha ei vangis ad aviert ca ün ner üna della Societat ha ves fallau Scha gie ei fus passau ün grond Temps pon bucca esser per Scüsai.
- 34) Deigia nagin ei seigig Matts Sco Mattaungs bucca vurdar anavos enten Baselgia a er bucca durmir.
- 35) Deigig nagin Matts da questa Societat pichiar avont ün Casa duna Matta auter cha trenter las indisch a las Dudisch a pichiar senza far Don.
- 36) Cur ca ün pichia scha eis El obligaus da dar ent ilg Num scha Ella dumonda chi ilg eis schilgiog eis Ella bucca obligada dad Star si.

Quests tschentaments ein buca vegnî tschentai si en ina soletta gada, mo tut secund co il basegns domandava, co ils schi nomnai „Klägers“ vegnivan cun novs cass, che mavan encunter ad in bun deportament e cheutras clumavan novas leschas. En ina gada ein ils § 1—26 vegnî fixai, pli tard il § 27, suenter ils § 28—31, in' outra gada 32 e 33, allura 34 e 35 e pér dils 1829 il 36, avel §.

Autras societats havevan tschentaments eunc pli rigurus, co p. e. la societat de Ziraun sur il sedeportar en baselgia:

- 1) Scadün cunnember da questa darchira ei obligaus da ir la domenica a baselgia, resalvont malsognias ner grondas fatschentas, nua c'el sto prender lubienscha d'igl Land.(ammann).
- 2) Duront ca ei ven pardagau, ei scumondau da metter si las capellas.

- 3) Tuts quels ca dorman ner rin enten baselgia dein vegni traigs enten censura.
- 4) Un a scadun dein esser enten baselgia, cur il Vorsinger ei lavaus par cantar.
- 5) Chi ca schloma enten santieri ner en la casa da dreg ven castigaus.
- 15) Las vugadessas dein ir enten il terz baunc baselgia a schi gig sco igl ei plaz.

Biaras societats mettevan er gronda peisa s'igl haver uorden enten igl ir a termagl (a mattauns). Giuvens, che eran buca commembers della societad, stovevan bein sepertgirar digl ir a mattauns, ner ch'els riscavan de survegnir stgeina pli ch'avunda, ner d'ir enten ina fontauna. Sur tutta masira sfarfatgs, gie crudivels eran ils mats, cur che tals d'in'otra vischneunca havevan il malpertratg d'ir a termagl tiers lur mattauns. Els sfuriavan, zundravan, sbattevan, sburflavan fiug co il mender caduschchel, che defenda siu gaglinam d'in impertinent invasur. Pauper el, sch'el vegniva a mauns a quella bargada furibunda! Cheu gidavan nagins plogns e laments, naginas empermischuns e protestaziuns, nagin suplicar e rugar, bargir ner sgargnir; il meglier er'ei pil pupratsch, sch'el haveva ina pulita buorsa en sac, per pagar de beiver ad els entrochen els eran pleins sco canuns, ed allura — mitschar. Eunc enten ils davos onns han las dertgiras legalas giu de far cun tals cass, pertgei ina malafrida ei spert fatga. Er denter els sez havevan els ina certa controlla. Aschia astgava nagin mat, ch'era a termagl, serrar igl isch casa ner stiva cun la clav, ner stizar la cazola e stoveva secontener honestamein. Encuntercomi era er la matta obligada ded arver, cur ei vegniva spluntau a dretgas uras, ed esser cun mintgin curtaseivla e migeivla, sco sch'el fuss siu bugau.

In interessant § sur il spluntar contegnan las statutas dils mats de Ziraun:

„Tut pichiar tiers matauns suenter las 10 huras ei scumondau, cur el ha aber antschiet, scha sto el continuar antroqua el su(r)ven rasposta.“

Igl ei veramein remarcabel, co ils mats sesentivan quasi infallibels en lur praticas e co els cun lur statutas havevan principalmein las mattauns e lur contegn en egl. Tonatont cattein nus

er tscheu e leu leschas, che mavan directamein encunter lur crudeivladad e lur malinschign, sco p. e.:

„Il bastunar biestga gronda e manedla senza risguard ei sut peina“, e

„Tgi che cupitga ina carga, seigig lenna, fein ner auter, ei sut peina.“

Quei fuss pia ensatgei auter, che tiers tschei giuven de T., il qual per fierer entuorn la carga ha survegniu il tapun davon. En quella vischneunca era ei numnadamein in privilegi dils umens e dils commembers della societad de mats de portar il tapun davon. Denton era cheu in „tol schleriatsch“, eunc buca commember della societad, che blughigiava tudi sia mumma: „Jeu less caultschas cun il tapun davon.“ „Bein pia“, schet in di sia mumma, cur ch'els havevan fatg ina brava carga fein, „sche ti lais buca cupitgar la carga, mont per quei rieven vi, deis ti haver il tapun davon.“ El, stateivel e ferm sco in bel bovett, ha buca laschau cupitgar la carga, mo ha fiers ella ensi e — survegniu il tapun davon.

Mo co vegnivan tals tschentaments exequi? En general, sto ins gir, vegnivan els praticai cun ina severitat ed exactadad straordinaria, co nus vesein gia or digl emprim protocoll della societad d' Andeer.

Andeer 1810 d. 11. Marz.

Conform a quest ordinau Tribunal ha ilg bein Sabi Mastral Simon P. P. laschau sin ilg gi d' oz clummar ansemel ilg intier lud: Cusselg par Salvar ilg amprim Dreg Civil — nua ca avont quel ean vani purtei avont divers Ploings, a sur da quels suenter ver sentieu las Raspostas, er dau las Sequentas Sentenzias.

- 1) Sur quel Ploing, ca Gion C. tont sco Mussadur ha manau ancunter la vugadessa da Christ S., a la Rasposta da quella tras Landschr. Friederich C. sco respondent Mussadur, tucont tiers ün Plaid „Hexa“, ei vangieu ancunaschieu: Ca Christ S. Seigig curdau enten Peina da 6 Δ .
- 2) Sin la Chisa dad' ent da Landschr. Fr. C. ca la vugadessa da Gion C. hagig Fallieu da gir ilg Num „Catrin“, a numnau enstailg quel „Tenna“ — ei vengieu sentenziau, ca el deigig pagar 4 Δ .
- 3) Essendo ca Lu. Joos G. a Thumas R. haigig dau l'ocasiun tiers quel Surnum, sch' ean quels vengis imponis cun Δ 2 parün.

- 4) Ilg sumgliont Delict ha er faig la vugadessa dad Andreas R. cun haver gig ad üna „Nonna“, enstailg, „Onna“ Parquei seigig sieu vugau obligau da succumber a la Peina da Δ 4.
- 5) D' Ilg medem Puccau ancunter ilg Surdiever dilg Num „Gion“ cun gir „Non“ ha er sa faig culpeivla la vugadessa dilg Joos M. par ilg qual surpassament el deigig star nau a pagar Δ 4.
- 6) Essendo ca ilg ei vengieu manau ün grev Ploing ancunter la Vugadessa dilg Mastral sez, ch' ella hagig Stuschau ora quests starmantus Plaids „*Ti Tun Schent ent*“ scha eis ei vengieu sentanziau ch' el stoppig pagar Δ 8 ain Regress.
- 7) Damai ca ilg ei vengieu faig ver, ca la vugadessa da Hans M. hagig sponz Aua ord' ün Sadlut, aschie ca sin ilg glatsch vengieu sisura, Seigig ilg Tumasch R. daus giu, a sa a faig mal, sch' eis ei dau la Santenzia, ca Hans M. deigig pagar Δ 6.
- 8) Ca la vugadessa da Nicolaus P. haigig falieu sco ilg stat enten la savunda santenzia, aschie ca ilg vugau ei vangieu castiau Δ 5.
- 9) Essendo ca ilg ei vangieu manau ün Ploing ancunter la vugadessa da Joos G. ch' ella haigig sponz Aua or d' ün canaster, da la Truvasch navent antroqua la sia Casa, a cau tras faig la via privolusa, aschia ca el ei vangieu tiers la Poena da Δ 8.
- 10) Ha er la vugadessa dilg Gion B. falieu anstailg da gir Elisabeth Scha ha ella gig Petta aschie ca el ei suta Poena da Δ 3.
- 11) Essendo ca la vugadessa da Nicolaus M. ha gig anstailg da gir Murezi Scha ha ella gig Nezi aschie ca el ei curdau enten Poena da Δ 4.
- 12) Damena ca la vugadessa da Tumasch R. ha gig algi Ses (vu)gau: *ti Tun maza vadels* a *Tun Narun*, schei seis vangieu ancunaschieu per Strof Δ 8.
- 13) Damai ca ilg ei vangieu faig ver ca la vugadessa da Petter G. ha Surpassau ilg Schantament cun Schlamar a gir a Sess vugau quels pors Plaids *Hexsa Savailg* ad ei aschia castiau Δ 8.

- 14) Ca la vugadessa dilg Paulus J. ha bucca gig ilg Num da Batesim, anstailg da gir *Christ*, Scha ha ella gig *Tschetsch* par quei ei ell enten Poena curdau da Δ 4.

Aschia suondan ils 8 protocolls digl emprim onn cun paucas variaziuns nels fallaments, ed ils chisai vegnivan senz' auter, sentenziai, sch' els savevan buca mussar si il contrari.

Ils „pors, starmantus Plaids“ sut peina eran pil pli: Tun da la Lena, Schelm, Schmaladia, Pigott, Tun Schent, Tun Nara, Strieda Nara, Tun Pierg, Tun coga, pos ilg Giavel purtar, Venterpierchia, Saccement, Pimtunschent, Hexa, Pilver etc.

Ils pli spess surpassaments dils tschentaments eran: Il rir, dormir, vurdar anavos en baselgia, il sponder aua, il buc dar plaid a fatg alla glieut, il buc gir il num de battem etc.

Nus savein buca tralaschar de citar eunc in pèr de quels cassetts, ils quals ein fetg interessants.

Protocoll dils 17 de Marz 1810:

- 1) Essendo ca ilg ei vangieu manau ün Ploing ancunter la vugadessa da Nicolaus P. ca ella haigig bucca tenieu or cazola algi Christ G. cur el ei ieus giu par Scala, a gig *beinvanient Ser Spislic*, tucont tiers ilg savund Artickel ei mes Si Poena Δ 2 a lauter anulau.
- 5) Ilg ei er vangieu dau ent la Chisa ancunter ilg bein Sabi Mastral Simon P. P. ca Sia Stimatisima Vugadessa haigig bucca fraquantau ilg Survetsch da Deus cun buc ir a d' Uraziun Scha ei dau Strof Δ 6.
- 7) Ad algi Andreas P. par bucca ver chisau a dreg Temps Δ 2. —

Protocoll dils 22 de Marz 1810:

- 7) Ei vengieu manau ün gref Ploing ancunter la Sigra. Julgia F.; content en quei, Sco Savunda: Numnadameng ca ella seigig Stada supperbia cun far *Barcuns verds* Sco era par vender mengia car la *Rauba*. Cuntutt ei ancunaschieu d' ün bein sabi Darschader, sco er dad ün ludeivel Tribunal ca ela deigi Sucumber a Poena da Δ 182 cun sarecummandar plinavont ala sia Generositat.

Protocoll dils 1 April 1810:

- 9) Er ven ilg bein Sabi Mastral dau ent da Hans M. dilg madem cun aver 4 Gadas fallieu, a gig Mansingias a vurdau anavos en Baselia cuntutt ei el enten Poena da Δ 11.

- 13) Jann Pool M. dad ent la Chisa ancunter Margratt F. ca ella haigig surpassau ün Artikel da noss Schantaments; numnadameng cun bucca aver gieu si Capitscha en Baselia cuntutt ei ancunaschieu Poena Δ 4. —
- 14) Ha er Tumasch R. dau ent üna Chisa ancunter ilg Ser Mastral ca el Seig Stau aschi frech da Surpassar quest Artikel, da bucca esser lubieu da giugar; cuntutt ha el sa faig culpeivel da questa Poena Sco Sevunda Δ .
- 29) Ca Elsbeth P. Seigig Stada Si cun Matts esters, ei vangieu dau Sentenzia da pagar Castig Δ 4.

Protocoll dilgs 8 April 1810:

- 4) ei vangieu manau ün Ploing ancunter la vugadessa da Hans M. per esser stada enten cunverssaziun cun ün Disserteer e per a ver gig Toncoga e per haver spons acqua, ad aschia castigau Δ 10.

Protocoll dils 15 April 1810:

- 6) Ven er Jan Paul M. castiau par ver chisau malgistemeng la Catrina C. en risguard dilg vurdar anavos en Baselia cuntutt ei el en Poena da Δ 2. —

Protocoll dils 18 da Novemb. 1810:

- 6) Ha Andreas R. sa faig culpeivel da la Poena Sco Savunda par bucca ver opservau ün Artikel ca tuca tiers alla Morallitat, cun preudar or ad ün auter üna Pipa or dilg Sag en Baselia Sco er ris a gig Ti Ton Pitaun, ad sia vugadessa ris en Baselia Scha eis Poena Δ 10.
- 8) Gion B., ha aschia er bucca Sa regulau suenter ils noss Schentaments mo ha quels ofandieu cun gir ad ün juven da la Societad eis quest Tor tieu Frar, han el a Sia vugadessa er ris en Baselia cuntutt ei el curdau en Poena da Δ 6.

Protocoll dils 25 d. November en la Casa dalla Derchira:

- 3) Jakob V. eis chisau dad ils Klegers par ver Sa frehiau da duvrar ilg Plaid da Deus enten Spas a Naradads, ha er la vugadessa bucca dau Plaid, cuntutt eis el castigau Δ 5. —

Protocoll dils 14 da Jener 1811:

- 17) Las vugadessas ca ean en Margis passau stadas a' Dura-

ziun ean tutas vangidas castigadas par a ver ris enten quella, Δ 63.

Protocoll dils 20. d. Jenner 1811:

- 2) Peter C. chisau par Surpassamment da Saquents Artikels, Surpassau l' Ordinaziun dilg ir en Schlitta, a sa frehiau da stuschar or Plaidís malhonests diversas Gadas etc. Dau la Poena Δ 19.
- 3) Jacob V. Surpassau ils noss Schentaments cun Angirar malnizameng duas Gadas. Eis Sentenziau ca el deigig Sucumber a Poena da Δ 6. —
- 10) Eis tras Gion C. vengieu manau ün Ploing ancunter Joseph C., Jakob V., Ursula C., Ilscha M., a Mengia M. ils quals han safrehiau da surpassar ils noss Schentaments Sin üna Furma nunlubida, numnadameng sa devertieu cun Saltar, ilg qual Divertiment ils noss Schentaments lupeschan tuttavia buc. Ha ilg lud. Tribunal dau Sentenzia ca els deigien Sucumber a Poena d Δ 6 par ün. —
- 11) Ha puspei Gion C. Stuvieu manar ün Ploing ancunter Sequents Associaus, numnadameng, Joseph C., Mans Matia J., Jacob B., Jacob V. a Christ A. G., ca quels haigien Sur passau ils noss Schentaments Sin üna Giusa astrevagonta, cun sa deportar enten Casa dad üna paupra vieuva Mengia C. maldischentemeng a cun molestar tont ella, Sco la Juvna ca habitava lau enten Casa, cun ansemmel la Suda vieuva. Meritau vessen els bucca mai üna gronda Poenalitat mo dad esser Excluss da la Societat. Essendo aber ca els ean aunc juvenis ad han aunc bauca Cunaschienscha da la Moralitad scha eis ad els par questa gada vengieu faig grazia cun da castigar els mai Suentar Poena ficsada da Δ 12.

Protocoll dils 22 d. 9bris 1812:

- 4) (Pag. 128). Tras Incolpaziun dad anchins Conmembers, ancunter ilg Sigr. Assistent Fridrich C. ilg qual ha offendieu ils Schentaments Sin üna Turpiusa a Macorta Guisa; cun ün reservo da tutt Respect, ha el imputto l'antiera hono^{ta} Societat tras stuschar or, a gir, par Respet Scheisgericht, cuntutt hal stuvieu pagar Castig Δ 6.

Protocoll dils 8 da Decembris 1812:

- 4) Cun displascher ha Sigr. Fiscal Gion C. Stuvieu manar ün Ploing ancuntter la Vugadessa dilg Girau Alexander A., la qualla ha offendieu ils Schentaments, Sin ünna inconvenienta Maniera, numnadameng: ca ella ha Sa demussau aschi nonmisericorgeivla, anvers saquantas Parsunas d'la nossa Societad, Sigr. Statthalter Rageth J., Sigr. Sakelmeister Hans M., Sigr. Fiscal Gion C., a Actuarius Aandraias P., ils quals vuleven a ver ilg Plascher da cunversar mai üna pitschna Ureletta cun ella, ma tutt a dumbattem, era la lur gronda Pazienza é las lautiers ampundidas Forzas, da far dar Plaid ella.

Cuntutt vez ün ussa mess bain Sabis a grazius Sgrs. la gronda Parzialitad da quella giuvna, e la qualla fa ver cautras da haver gieu faig pauca Attezziun sin ils avont paucs gis ligieus giu Schentaments, a particularmeng sin ilg 22 avel Decret, ilg qual contingia, en sequenta Conformitad, numnadameng: ca Scadina giuvna (d'la nossa Societad) deigig Sasalvar cun ün giuven, sco cun l' auter, a bucca duvrrar Parzialitad. Jou la relasch cuntutt ad els b. S. Sigrs. e a las lur sabias Sentenzias, a dubitesch buc d' üna en vartid d' las Leschas gist a pusseivla Sentenzia. — Eis d' ün lud: Tribunal vengieu Sentenziau: c' ella deigig par questa gada Sucumber mai a Poena da Δ 6. cun Condizium, da quanderanvi da laschar la Porta avierta.

Protocoll dils 9. da Favrer 1829:

- 18) Josef M. ha bucca dau ilg Bunonn a Staus a las 12 Huras da Noig enten l' Ustria cuntut eis ei aflau par Bien da Castiar Δ 8.
- 19) Christ. K. ha er sa frahiau da saltar ilg Sibensprung, scha eis ei dau Senteñzia Δ 2.

Protocoll dils . . . da Marz 1829:

Ploing manau da Fiscal Simon G.

La Experiencia nus mussa savens la Vardat la quala ils Vilgs nus dattan tras la Historia dantalir, cunbein ca Cuminameng la Giuvantengia mai na vult quella considerar, ün duvess crer ca enten üna bella Parsuna fus era üna bun' olma, — aber pir leider eis quei ilg contrari parchei eis quei mai? la Raschun ei

mai quei ca la bella eis adünna stolza a crei ca naging sapig ver enten ella auter ca dalas sia bellas Vistas quella sapartrachia adüna sura da sia Beltezia, ella sa partrachia adüna co ella possig cun sias bellas Vistas, carmalar ent, l'otra Parsuna, ella sa partrachia adüna co a sin chei Grau ella possig vangir avont ilg Pievel loscha, a mai vida quei duvess la Lgieut ancanuscher scha quei fus buc insurvau. Quella Natira ha particularmeng tont pli las Matauns ellas crein mai ca naging vezig enten lur Spiegel, auter ca da la buna Vart. Gie nunschent ora, bearas ean las Ansenas da Mala Natira zupada enten quelas a pir anqaul gadas mitsch ei ora sco par Exempel tras Rir ner Schlamar cur üna Matta ri schi ha ella cuminameng ilg Fel ca bulgia — aber la Finta dad esser brava, fa ca ellas sa scunflas alura vingian ella Cotschnas — a paran bellas — aber quella Calira va davent — alura ven ei anqual gada Schloms a Zakers.

Exempels denter auter vein nus vi da la bella Jungfra Agata P., ella cun sias bellas Vistas cotschnas, a miez denter ilg sieu rir lascha mitschar ora quei ca ella veva en saseza, qual sco ella fus stada scunfladada, da Schiraun stuschau ora ancuntar nossna hundreivla Compania, quella Schmaladischun cun gir, poss ilg Giavel purtar la Darchira ad aschia pli navont. Scha las Matauns sco era Mats sadisan bucca schon enten lur Giuvantengia, da star giu dad ilg Schlamar, a pon bucca sarataner cur els enten ilg Tun da Maridar schi co dei mai esser cur els ean enten quei Stand. Tuns — a Sraigs

Sentenzia.

Suenter ver antaleg ilg Ploing ca Fiscal Simon G. ha manau ancunter la Vugadessa da Murezi S. scha eis ei vangieu sentenziau dad ilg lud: Tribunal ca el deigig sucumber üna Peina da Δ 10. —

- 1) Ha la Vugadessa da Jöry M. ha er surpassau divers Artikels da noss Schentaments: Schnumnau la Anna B. F. gig Schnellagorgias quei ei ün ton Mansingia cuntut eis ei afflau par bien da castiar Δ 7. —
- 8) Ha la Vugadessa da Jacob L. er stuschau ora ün madschent Plaid cun gir quels Crops d' ilg Giavel vultan bucca dapar scha deig Vugau sucumber a Peina Δ 2. —

Quests exempels nus mussan, co ils mats savevan principalmeim tener a mistregn las buccas bletschas, ina caussa che fuss

en biars graus bunna eunc ozildi. Nus vesein tgei imminente influenza els havevan sin la moralitat della giuventegnia en general, e co oravont tut il Sigr. predicant vegniva susteniu, il qual de temps en temps e principalmein cur ch'ei settractava de dispettas denter spus e spusa prendeva part de lur dertgiras nauschas. Gie, buca de rar vegniv'ei avont, ch'el sez laschava clumar ent quellas, per seser a dretg sur d'ina paupra nuorsa renitenta. Sia gronda influenza sin la societad de mats se manifestescha gia enten il scommond de saltar, pertgei nagin sto dar da crer, che la giuventegnia seza seigig vegnida sin ina tala idea, de scommondar il saltar, la giuventegnia, che adina, de tuts temps, ha reteniu il saltar per il pli grond, il pli bî plascher. E pertgei quella sgrischur dil saltar tiers ils predicants reformai? Cartevan els daveras, che p. e. il ir a termagl, nua che il mat e la matta eran persuls entiras notgs, fossi meins periculus per lur moralitat, che il saltar en preschienscha e sutsurviglionza ded auters?

Las dertgiras nauschas tractavan denton buca mo talas bagatellas, mo er caussas pli importontas, pli seriusas, nua che mintga part haveva siu advocat, siu defensur e nua ch'ellas semaschedavan perfin en caussas de famiglia. Denton cartein nus, che biars de quels cass eran dils mats mo suponî, per haver exercizi en tuttas sorts de cass civils sco er criminals, dils quals nus schein cheu eunc suondar entgins.

1) *Mal sedeportar encunter geniturs.*

Adeer en aftada Casa d'la Derchira A^o 1812 d' ils 22 d. 9bris.

Plonsch ancuntter ilg Veibel Gioseph C.

Manont de Giovan C. tant sco present Fiscal.

Cun stupir, a grond Displascher sto jou (ex officio) dar ent la Chisa, avont quest bein sabi Tribunal ancunter ün da noss conmembers, veibel G. C. ilg qual ha sa frehiau da surpassar bucca mei ils Civils; mo er dad offender ils Divins Schentementes sin üna indiscreta, a Turpiusa Inpertinentadat, a quei sin ilg gi da Bethtag: enstalga da celebrar quel, a consecrar algi Aultischem las pli Solenas a devottas Intersatiuns ad Angraziament par quel aschi niebel a prezios Dunn d'la Neutralitad; scha ha el sa mes ancuntter a sès Geniturs cun stuschar or Plaids ancuntter dad Els sund tuttavia malldischents, a intoloramels, da congolivar

els ancunter Lg' Imaris ca han retschiert ilg Fried d' la natirala Corruptiun ecc.

Eis quei bucca üna da las pli abomineivlas a temerarias Actiuns, par ün Juven, gie par ca ei Asocietau en nossa Compagnia, la qualla dei esser üna Societad da virtuos, modestes, a h' onorabels Conmembers: a bucca da tals nonmorasälitos, a Frehiaders. Cuntutt crei jou a maneg ch' el sa haigig bucca mäi Faig culpeivel da la fixsada Pœnalitad, mo dad esser se nun Sclaus, a Stuschaus or d' la Compa^a: ad ilg lasch sura a las prudentas Reflexiuns, a sabias Sentenzias da quels Stimatichems Sigrs.

Resposta sin ilg Sudetto Plonsch tras Statthalter Rageth J.

Cun ün tramlont Cor ha jou stuvieu sentir la regorusa Representaziun tras ilg noss Fiscal G. C. ancuntter il meas pauper Client Gioseph C. pa(r) sequent comiss Delict, il qua(l) ei per Part faulsameng acusau; durant las Blastemas envers sess Geniturs, scha sa el far ver ch' el hagi quellas bucca stuschau or verameng ancuntter els, mo ancunter üna Parsuna ch' era lau presenta a la qualla era froza ilg Motif sez dalla lur Disuniun. En Rasguard da las remanentas Offensiuns scha sa suttamett el tontanavont sco ils Schentaments trateschan sura da qui, e Saracanuscha sez da aver offendieu quels, quandernau eis ei da ver compssiun cun ün pauper Deliquent, cur el sez ha Displascher sur dilg sess Fallament; parchei: fallar ei Christianeivel, ma continuar ampormt el buc, tontanavont sco las sias Flaivlezias lubeschan. Dantont ilg remet jou ad ün b. S. Tribunal e a lur Sabias a graziusas Sentenzias e hai l' Anur desser ilg lur Subject Servt^e.

Sentenzia.

Suenter aver sentieu Raschuns tont dad üna sco da lautra vart, scha ei d' ün b. S. Tribunal vengieu ancunaschieu, ca Sudetto G. C. deigig satisfar mai a Poena fixsada, tontanavont sco el ampormetta da bucca sa far pli colpeivel da similas Acziuns, nua aber ch' el duves par la Savunda gada vengir incolpau par medema Frechedat scha dei el exnun vengieu stuschaus or d' la Societad.

La Poena ad el messa si ei Δ 12 a quei graziusas.

Eunc dils 1849 ei in mat pervia de siu mal sedeportar ancunter siu bab per treis onns vegniu sclaus or de tuts plaschers della societad e della giuventegnia. (Prot. dils 11 Fevrer 1849.)

2) *Dispetta denter spus e spusa.*

Andeer dilgs 8 Aprilis 1810.

Ei vangieu dau sentenzia sur dad ilg sequent Ploing cha Friederich C., ha manau enten num da N. N. ilg qual protestava ca la sia ampurmessa Spusa possig buc trer anavos ilg plaid dau algi sco er sin la Rasposta da la Spusa A. J. ca Gion C. ha manau per ella. Enten questa guisa.

Cun grand Stupir ei' lg vangieu dau d' antalir algi N. qualmeing sia Spusa A. prendig la Temeriaddat a nunlubida Libertad da ler ver anulada sia amparmaschun matrimoniala dada a sieu vidavont numnau N. —

Jou sund cuntut dumandau da Star si par el, a dad insister tiers un ludeivel Tribunal, consistorial, ca quel tras sia autoritat obtigeschig ella dad taner sieu Plaid dau a lgi.

Las Raschuns tiers ün tal duver, crei jou, ean d' üna tala Condiziun ca ellas san bucca vengir rebatidas ne sin l' un ne sin l' auter Maun, cun ver Fundament; parchei. —

- 1) Ha ella bein partarchiadameng bucca mai dau sieu Consentiment tier üna tala Uniun cun Plaids, cun gir Gie, sin l' anparada scha bein ella vilgig ilg Maridar, mo ella ha er quei aung mess vitiers ca sia Mumma e sieu Bab seigen bein cuntents da quela Maridotta.
- 2) Ha ella cun tutta libra Vilgia ratschiert ün Custeivel Pens ca sieu Spus N. ad ella ha dau tiers Confirmaziun da sieu Plaid, a quel Pens cunsista bucca mai enten Bagatellas dad anch' üns Bluzgers mo enten üna Summa dad un grond Capital — enten ün Peer dad Anels alla Moda ent Daner da 4 Dublas, a finalmeng enten ün bellissim Cor d' Argient a tuts quels Scazis enten üna Scatla d' Argient surtrachia cun ilg pli fin Aur.
- 3) Eis ella aung ün lung Temps suenter, cur sieu Spus la visitava stada contenta.

Aber chei gronda Plaga ei vengieu faig a sieu Cor cur el una sera stuvava sentir or da sia Bucca, ca ella ilg vilgig bucca salvar mo leva sin quei aung dar anavos ilg Pens dau algi, ilg qual ilg offendieu N. ha bucca lieu ratscheiver, a cun Raschun ha bucca lieu ratscheiver.

Nundichiont chel ha aung tenieu tiers diversas gadas, da bucca far üna tala Causa inconvenienta a sieu Character, scha

eis ella nutta tont meins antroqua ussa stada parseveranta sin la sia stinanza senza alegar Raschuns fundamentadas.

Questa tutta via sennestrada Imsolenza ha caunau occosianau ilg N. da stuver recurrir tiers quest bein ludeivel Tribunal, tiers ilg qual nus figein puseivlameng l' Instanza, ch' el vilgig la vidavont menzionada A. obligar tras sia Autoritat da salvar sia amparmaschun fachia — protestand ancunter tutt Don a spesas, ca pudessen tras sia nunfideivladad vangir fachias da quellas varts.

Contrapart.

Citada dad ilg bein sabi ser Derschader avont quest ludeivel Magistrat cunpara cau, la hundreivla Juvna A. a jou cun ella tont sco sieu asistent par responder a quest Ploing faig d' ilg hundreivel Iuv. N. ancunter ella. Ei mi para, ca a quela Chisa fachia seigig per oz prest respundieu, vasant, ca ilg Sigr. Procuradur, tant sco sieu Client N. sapchian ner bucc ilg Schentaments dalla Terra, ner hagien a spir Malizia ancunter questa Juvna ner ch' els statten en Contradiziun cun lur agien Plaids. Els han gie gig sez, ca quest Tribunal seigig consistorial, tiers ün tal aber auda suenter noss Schentaments er ilgs Spirituals cau ei nagins da quels Scha cartein nus a manigoin, ca nus seigen bucca culpont oz da responder, a protestein cuntut ancunter tutt quei, ca pudess vengir deccidieu tiers noss prejudezi sco er ancunter tuttas spesas da quellas varts.

Rasposta. Ilg Minister ven; cur el ei cau scha giavischein nus ch' lg Dreg vomig anavont. — El ei cau.

Ebein! Scha essen nuss er prompts da responder sigl Ploing faig anvers la Juvna A. — Nuss essen zvar buc ancunter ca ella hagig consentieu enten Plaids, a cun ratscheiver anzachei Pens d' ilg numnau N. — aber considereit questa gista Raschun, a bein fundamentada Lamentaschun, ca ella ha vi d' ilg N. numnadameng, ca el ei suenter quei jeus a Turmailg tier outras Matauns ad ha ella bucca manau a Casa cur ella vengit or da la Casa dalla Darchira, d' antont ch' ils oters Cumpoings libers las — lur cunpoingiaven a Casa — üna ansena cuntutt, chel hagig nagina Corezia, nagina fei a nagina Fideivladad a per consequenza üna sufficienta Raschun da dar si sieu Plaid. Parchei nuss savein far ver Auturs, Jurists a Morallists, ca cur ün ha ün bein fundamentau Suspet enten quests Caas ca lanparmaschun fachia Sapchig vengir rutta senza violàr ils Dregs.

Nus pretendein cuntutt cun Raschuns suffizientas ca la Separaziun ad anulaziun da sia amparmaschun dada, deigig ir anavont. —

1a. Replica dilg Ploingider N.

Questas Raschuns ean fundamentadas sin fauls Suspects, parchei el N. ei bucca jeus tiers autras Matauns parsuls mo cun auters Giuvens a mai tier quella fin, par bucca ler sa schar par corscher, ch' el seigig amparmess — a tuccont tiers lauter Frust; Scha savein nus far ver, ca el ha bucca gieu Temps, mo gieu autras importantas Fatschendas da drizar or, ad ha cuntutt scüsa sufficienta, vasant ca ella era bucca suleta sin viadi — Cuntutt nagina Raschun da saperar dils Paigs Matrimonials ecc. —

1a. Contrareplica da la A.

Questas Scüssas ean da pauca Valur — Ella crei ca ella haigig Raschuns avunda — parchei üna amparmaschun matrimoniala sa restar aung nuncunplanida antraca la Copulaziun ei bucca segundada — a confirmada publicameing — Sco quei ei Daventau bear gadas. — Ella ha tutt pers la Corezia anvers el — a nua ca la Carezia regia buc, scha savund ei er nagin bien l' ondrora.

2a. Replica dilg N.

Nus cartein, ca nus veian ragion essenda ca ses Geniturs han sez consentieu en quela Amparmaschun ün bein sabi Oberkeit stopig obligar quels tenir ses uffici da far salvar ilg Plaid dau; parchei en Caas contrari savess nagin Carstiaun pli sa fidar da' ilg auter alla sagireza dilg Beinstar public vengis cautras messa enten Priegel da tal guisa, ca nagins Contrats manglassan vengir pli salvai ad a schia fuss enten minchia Caas dals pli gronds Paigs ilg public anganau a nagins Marcaus fussen constrengis da vengir salvai.

2a. Replica dilg A.

Gronda diferenza eis ei denter ün Contrat civil, ad ün matrimonial. Ilg Civil ha ses Schentaments, suenter ils quals ilg Tribunal sto saregular ilg matrimonial aber ha tenir nossa Conaschienscha, enten quels Caas nagins positivs Schentaments a cuntutt po el vangir anulo.

3a. Replica dilg N.

Nus giavischein pia sin quei üna Decleranza tras ün Beyurtetil scha bein ün Contract matrimonial confirmau er da geniturs

dad üna Filgia cha ha faig talas amparmaschuns posig vengir anulau ner bucc?

Sentenzia sur questa Questium;

Un Contract matrimonial avont la Copulaziun po vengir anulau.

Ilg N. gi sin quela Sentenzia ancunter il Tribunal.

Una tala Sentenzia vessen nus bucca spicchiau dad ün aschi renumnau Tribunal. — Ella po aber bucca vengir applicada sin quest Caas present; Per las sequentas Raschuns. —

1. Cautras savess ün redli Juven bucca pli safidar da dumondar üna Filgia tiers üna Maridota. El stuvesse cur el la ha prieu redliameng adina esser en Tempa, ca ella crodigiu a fetschig suenter quest mal Exempel dilg caas present. — El vengis bear ont allaschar ir da samaridar avont ca vengir enten in tal Inpatsch — a quei füss cuntutt ün taner si la Multiplicaziun dalla Schlata humana ecc.
2. Tras üna tala sparchida savess er ilg pli bun a Honorau Juven vengir par sia Honor a vengir discreditau en tutt sia Terra; quei füss cunter quel Schentament ti deis defender L' Hanur da tieu permer Carstiaun. —
3. Una tala Separaziun vengis a metter un galant Juven enten ün grond Kust, chei dei el ussa far cun sieu Pens cunprau, ün ven a gir; el sa dar quel ad ün autera aber eis el alura sagir cä L' autra figies bucc er aschia; cun radir ün braf Juven per sieu faig ei cunter quel Schentament: ti deis deffender la Rauba da tieu parmer Carstiaun. —
4. Un savess radir ün redli Juven enten disperaziun catras alura chi purtas la Colpa.

(Il seguent plaid ei probabelmein pronunziau dal predicant; il protocoll gi nuot leu sura. Igl Aut.)

Cun displascher vus sto jau sentir ca tenter questas duas numnadas Parsunas, ei lavau si una gronda Disuniun, jou vint dantont dumandau per Cunselg chei ei seigig da far cun quest displascheivel Caas; jou vei antalig da lina Part a da lautra, las lur alegadas Raschuns jou dei aschie er dar ilg mieu Parer, a ca la Litta da quella Dispitta suenter Gistia vengir diccidida. Essendo ca ilg v^r. N. a prieu redliameng la Giuvna A., zvar cun cunsentiment dils sess Vilgs, scha par ilg a mi, ca ella ves pudieu star tiers las sias Amparmaschuns fachias, parchei ca minchia

Carstiaun deigig esser fideivel a sess Gigs a Faigs, a bucca anganar ilg sess Prosssem, cun gir oz caschei a damaun canun, parchei ca quei descha bucc ad üna Parsuna dad ün bun Character, cunzund cur ün ha ratschert Pens da lauter, cun bucca autras Raschuns ca quellas alegadas ir a da saratrer da sieu Plaid. Da l'otra vart scha jou considaresch da ler far star ansemel per forza ad ancunter vilgia a zvar avont ilg Temps ordinau nua ca ilg ei bucca üna reala Carezia scha ei er pauc a naging Bien da spichiar vangiont, cuntutt fus ilg milger da sliar si antroqua ilg Temps da las Amparmaschuns fachias ei cumplanieu cun cunditiun ca v^r. N. vangis buc enten Don en rischguard da sia Hanur ne sieu Antans. La Maniera dalla indeneziazion ca dei davantar lasch jou sura algi lud: Tribunal ca el fechi er suenter sco la Puseivladad dumonda. —

La Sentenzia sur questa Litta ei curdada, ca la Amparmaschun ca A. ha faig cun N. deigig esser anulada, bein aber ca A. seigig obligada da dar anavoss ils Pens dau ad ella, ad er sucumber ad ün Strof da Δ 200 per la Malfideivladad ca ella ha praticau anvers ilg hundreivel N., sco er pagar tutt las spesas ca ean jdas da quelas vards, a bucca puder samaridar, antroqua N. ei bucca maridau. —

Savens vegnivan tals process, nua ch'ei setractava de spartgir bugadias ner schligiar si amparmaschuns de matrimonî, tratgs en ridicul, co nus vesein ord in protocoll de Ziraun, il qual denton ei buca manau cun quella exactadad sco quels d'Andeer e il qual contegn nuot auter che la sentenzia.

Ziraun d' ils 29 Favrer 1840.

La presenta fatschenta vegniva da ques ldv. Tribunal ma-neidlameng ponderada ad alura decidida sin tal guisa.

1. Dei la jgfr. Elsbeth Ritirada render ils pens agli Domenig Cornett or da quei motiv cha ella haveva savenz conferenz cun maldischents subjects a cha ella tiers quellas ocasiuns drizava igl det pign cun igl glas da vinars pli ca sco igl era dischent.
2. Sa obbligescha igl fetter Cornet da bonificar a gli sia stada cara Ritirada ün Capital da 30 Pfunds sterlings consideront ca el figeva igl pিরer a Kanplaunas, starneva ils daners cha seu bab haveva spargniau cun vender palogas

a peira lunga, ad igl madem cha el salubiva sin la gronda messa da la Punt da balar cun femnas da Verbers.

3. Vieu ent igl giavischament da amasduas parts scha pon quest dus giuvens esser independents in da l' auter da oz anvi
4. a cha la nomnada Ritirada 4 ons a 3 gis bucca sa maridar.
5. Igl madem dei igl maniau Cornett bucca salubir 2. ons 6. gis a 8 huras da haver Umgang cun l' altra schlatta.

3. *Dispetta denter um e dunna.*

Fetg rigurus eran ils mats, cura ei settractava de dispettas denter um e dunna. Schi prest sco in tal cass vegniva conno-schent ad els, citavan els il culpont avont lur dertgira per retscheiver il bein meritau castitg, e de rar haveva il citau la curascha de far oposiziun e buca sepresentar, pertgei el saveva, tgei el havess de spitgar: in bagn fresc enten ina fontauna ner cavalls cun ina canera d' unfiern per tutta la vischneunca.

Suenter in protocoll dil Fevver 1852 haveva ina certa N. N. maltractau sin um, co ella seza haveva gig a differentas persunas, schi ch' in veseva las cuderas e las nodas en fatscha. Quei ei in cass, il qual principalmein enten il davos tschentaner vegniva bein savens avont, che las dunnas misslavan lur umens. Mo er ellas vegnivan nuot zund schenigiadas ni de lur cars marius, ni dellas dertgiras legalas e nauschas, cur ellas eran culpeivlas, v. d. memia energicas e risoluttas.

Er la N. N. vegniva castigada dals mats per in thaler; mo ella fageva mo beffas cur ch' els volevan trer ent quel, scha bein ch' els minatschavan cun cavalls. Tgei fan ussa ils mats? Els seraduneschan ed ein pronts de portar alla N. N. la minatschada serenada cun stgellas e sampugns. Mo enten il davos moment lai la N. N. gir ad els tras in mess, ch' ella paghi il thaler. Per la seconda gada van dus deputaus tiers ella per haver quel, e per la seconda gada ruvida ella cun beffas els navent. Cheu ha la pazienza dils mats ina fin, ed els mettan lur minatscha en execuziun. Ordavont ei in giuven cun in brav schlavun bletsch, suenter l' entira roscha cun stgellas, bransinas, sampugns, stuorzs e padiallas grondas e pintgas. Cun ina canera de metter glieut suorda en moviment van els tras l' entira vischneunca, e schi prest sco in nas de marveglias semussa sin finestra, uatschti, ha el er schon la schlavunada cun la bein maniada admoniziun:

Diermi po en bun ruvaus,
Ti has buca fatg de quels pucaus!
La N. N. ei maniada
Ed aschia castigiada.

Mo tut quei moviment gida nuot zund; la N. N. vul buc or cun quei benediù thaler. Cheu vegnan els parina, de dar ina ripetiziun e tiers quest' occasiun de manar la N. N. cun els tras il vitg e sch' il basegns domandass de metter ella suenter lescha enten ina fontauna. Ord quei motiv mettan els guardias sper la casa della N. N., perch' ella mitschi buc ord casa sco autras gadas. Mo la N. N. ei eunc pli maliziusa ch' els; ella vegn de fugir enten la casa d' in vischin. Er quella vegn circondada cun guardias. Allas sett la sera arriva l' entira brigada dils mats e domanda cun vehemenza la N. N. de siu vischin. Quel però fa entgin temps resistenza; mo vesent che tut ei adumbattem, paga el il pretendiù thaler en num della N. N. e metta aschia fin a questa fatschenta.

Quei cass nus mussa claramain, che ils mats selaschavan tuttavia buca manar per il nas; mo el nus mussa els er en lur pleina prepotenzia, e po ins mo esser content, che lur reginavel ha priu la desiderada fin, ch' els astgan ozildi buca pli semezchedar en caussas de famiglia e ston quei laschar sura allas suprastonzas legalas.

Dils 1870 eunc ei vegniu avont in cass, nua che la dunna ha maltractau igl um e ha stoviu pagar 5 fr. peina. Il davos de quels cass datescha dils 1882, e han ils mats cun lubienscha dil cussegl vischneunca portau a gli inculpau, quella gada agl um, in tol concert, mo senza pronunziar num.

Medemamein negnivan um e dunna castigiai, ils quals senza sentenza tribunala legala vivevan buca pli ensembel, sco er auters, ch' eran spartgî e vegnivan puspei parina de viver ensembel. Alla medema peina eran ampermess suttaposts, ils quals s' eran fatgs culpeivels dell' anticipaziun conjugala.

4. *Dispetta denter creditur e debitor.*

Andeer dils 29 da Decembris 1810.

Ha Andreas R. manau ün gref Ploing ancunter Gion C., sco savunda:

Ha surnumnau Andreas R. avont dus Onns amprastau a Gion C. üna summa da f. 300 ilg qual ha mes quella Summa

tiers ün Banckier a Milaun sin Spronza da puder profitar an-qualcaussa, aber tutt ilg Contrari ha ilg Sud^o. C. stuvieu spechiar vangiont, numnadameng ca ilg Banckier seigig ieus bancarota ad haigig a schie bucca da pagar ilg Tscheins, ne la Summa ad el amprastada; bein prest Suenten quella Causa ca eis scuntrada tiers a Gion C., ha ilg Andreas R. dumandau ilg Tscheins par dus Onns da quella Summa Daners, sco er ilg Capital sez; enstalg aber ca ilg Debitur vess duvieu suplicar ilg ses Kreditur ca el pudes far ün Nachlass dad ilg Tscheins ca eis curdau, sco er dalg Capital, scha ha quel faig tutt ilg Contrari, cun sa frahiar da gir Plaids maldischents, a dar loschas Raspostas cun gir, ca el seigig bucca obligau da dar ad el ne Tscheins ne Capital, considoront la Disgrazia ca eis ad el scuntrada tiers, eis aschia ilg ses Kreditur stau schvurzau da attacar vid ilg ses Unterpfind, essendo aber ca quel era ün Bein da la Dunna scha eis ei bucca vangieu dautiers, ca Kreditur possig sa far pagau vi da quel, ha cuntutt ilg Sud^o. Kreditur sa cattau necessittau da recurrer tiers quest lud: Tribunal par Agid ad Assistenza. —

La Sentenzia eis vangida dada sur quest Ploing sco savunda: Ca Andreas R. possig bucca sa far pagau vi dilg Unterpfind ca ses Debitur l'gi ha mes sutt mauns, parchei ca quel Bein ca ilg Debitur ha dau par Unterpfind a ses Creditur deriva da la Dunna ad sa bucca vangir prieu par Pagament da la Summa ca Gion C. ha faig amprastar ilg Andreas R. tanur ilg Bundsartikel; ilg qual cloma aschia; ca ilg Hum Seigig obligau, da gurantar or quei da la Dunna, a possig bucca schminuir ilg Sieu; ha cuntutt ilg lud: Tribunal Sentenziau ca Andreas R. deigig aver pears la sia Pretenziun, essendo ca ilg ei nagins Effects pli agiens dad ilg Debitur avont maun.

5) *Process per caussas d'ierta.*

Adeer dils 3 da Februaris 1811.

Ei Lieutenant N. N. sin Giavischament dad Advocat Gion C., a sco er tras Cummond dilg noss Veibel, comparieu avont quest lud: Tribunal discurant si sequentas Causas.

Par cunaschent ven ei ad esser a minchün, ca el haigig avont anchüns Onns sa alligau cun Juvna Catarina P.; a tras la Divinna Providenzia vengieu benadiu cun dus bein scafis Filgets. La Disgrazia ca eis ad el scuntrada tiers, ancunter tutt sieu Maniar, er questa ca bein prest suenter la Naschienscha

da quests dus Uffonts, ha la sia Consorta sa cattau entten misras Circumstanzias, ca ella ha stuvieu scher entten ilg Lig da Mort ün lung Temps, a finalmeng er morir vi da quella sia aschi dolorusa Malsoingia. Essendo, ca quellas duas Parsunas ean vangidas ansemme cun pauca Facultad, ad aunc tiers quei, eis ilg Marieu vengieu privau da la Spronza dilg sieu Agid ent ilg Avengir tras üna aschi baulda Mort da sia Consorta, scha ha el natiralmeng stuvieu duvrrar quei tont Valsent da la Dunna, tiers Pagament da las Madischingias, a dils Custes ca üna aschi lunga Malsoingia lgi ha causau, sco er par sustaner quels dus pitschens Uffonts, damena ca quels eran aunc juvenes a savevan bucca sa gidar, scha ha el quels bucca muncantau da laschar scular suenter sia Pusseivladad, ad ils ha sustanieu schi gig sco el ha pudieu cun ilg Paun da sias Savurs, antroqua ilg ha sadau l'Occasiun dad ils laschar ir enten ilg Jester, par ch'els lau sevensen forza far la lur Furtuna, a gidar ilg lur Bab enten ils gis da ses Basings. Ei cuntutt ilg vidavont menzionau Lieutenant rumanieus parsuls, ad ha tras sia bunna Economeia sa vanzau tras ilg ir silg Taglohn ün bien Valzent.

Cuntutt crei a manegia ilg Sud Lieutenant ca el seigig naguta obligau da correspunder cun Advocat Gion C. entten Risguard da la Pretensiun ca lez fa en Numa da ses Filgs, par ilg Valzent da lur Mumma: ilg qual el ha stuvieu ampunder tont tras la lunga Malsoingia da la sia Consorta, sco tiers Sustantaziun dad ils Uffonts, a bucca par sia Culpa.

Sin a quei respundet Advocat Gion C. sequentameng. Primo ca Lieutenant N. N. seigig mai bucca stau ün bien Economist, mo ber avont ün Deboschant, ad higig aschia per Conseguenzia er bucca moderau quest sieu Fehler suenter la Alligonza cun vidavont menzionada Parsuna, mo ber avont faig ün Mastrin l'androra. Segundo cur sia Consorta schascheva ent ilg Lig da Mort, a saveva bucca sagidar, scha mav el buvont par las Ustarias sut quel Pretesct ca el vomig tiers Miedis par Madischingias. Terzio A cur ses Uffonts lgi dumondaven Paun scha ils anvia el, par dumandar quel dad outra Lgieut, ad el continuava aunc adina la sia Isonza dad ir par las Ustarias a buvont, ad aunc tiers tutt ch'ei figiev el quei ca cur el vangit a Casa scha mangiav el ilg Paun ca ses Uffonts vevan rugau. Ean quei bucca Actas dad ün Nuncarstiaun, ad ilg qual sa asca aunc numnar Bab da quels, ad ha gieu nagin Quitau ne par sasez

ne par els, ne enten ilg Present, ne pilg Avengir. Han aschia quellas paupras Creatiras stuvieu sacuntentar da la lur pocadusa Sort, la qualla ha ad els tucau tiers; tras la Indifferentadad a Neligenza dilg lur Bab; antroqua l' Occasiun, ca la divina Providenzia ils ha manau enten Terras eastras, nua ch' els ussa sa catten, a sriven tiers Advocat Gion C., par üna Part dilg Valsent da lur Mumma, numnadameng da f. 200 dilg qual Danner els ean quassa basngius, essendo ca els vulten ussa schantar si Butega, lau enten quel Lgieug nua els ilg Present sa catten; par ch' els enten ilg Avengir possien gudangiar ilg lur Paun senza üna aschi gronda Stenta, sco cur els sacattavan tiers lur Bab. Cuntutt crei ilg Sud^o Advocat Gion C. ca quellas Raschuns dad el Allegadas seigien sufizientas avunda tiers la Bretansiun ca el fa en Numa dils ses Filgs, par la Summa da f. 200, ad ha aschia la sagira Spronza ca ilg lududeivel Tribunal vingig ad obligar el tiers Pagament da la Summa Pretendentad, essendo ca el haigig schminuieu ilg Valzent da lur Mumma tras la sia Liederlichadad a par sia Culpa.

Sentenzia.

Suenter aver sentieu ilg Ploing sco er la Rasposta dada, scha ei vengieu ancunaschieu, ca Lieutenant N. N. deigig en Temps da og gis, metter a maun a Advocat Gion C. üna Summa da f. 100 en Danner blut, a ca menzionau Advocat deigig suenter aver ratschert la Summa esser obligau da termetter quella cun ansemmel üna Bref schi prest sco pusseivel ei a ses Filgs, aber cun quella clera Condiziun: ca cur ilg lur Bab sacatas enten Cass da necesitad, scha deigien els esser obligaus, dilg gidar suenter lur Pusseivladad.

Il seguent process, che nus havein or dil protocoll della dertgira nauscha de Ziraun, ei puspei tuttافاتg teniu ironicamein e perquei il laschein nus cheu eunc suondar.

Ziraun ils 14. da Martz 1840.

Da quei Temps han difarentas persunas schantau a dreg par via dün Testament. Numnadameng Prepharete P. sco part planschonta, ancunter sia cusrina Elbeth A., amasduas parts da Haselstein. („Haselstein“ semumna la ruina dil casti sper Reischen. Igl Aut.)

Prepharete P., ei staus jeus en survetsch da guerra! ad ha sacuntanieu aschi bein ch' el ei daventaus antroqua tiers uffizi

da Furier, a coch, üna gada chel fova fatschendai vi da sieu cuschinar, schei vangieu anschins Deserters ad han igl plasau, ad prieu sieu lugament da Barsaus.

Emerita Bregita sia muma ha sin quei antarvangieu cha sieu filg seig morts. Schon dils 1826. Or da quella raschun, ha ella faig si sia Antiera ficultad, a sia netza Elsbeth A., ei seig elg Castiy ner or dilg Castiy, sco er Biesca gronda a manedla.

Dils 1840 ei Prephareti vangieus nunschminademeng a Cassa, a pretendeva quella Posesiun la qualla sia Cusrina, cun sieu marieu Rihard M. vevan posedieu zirca 14 ons. tuttas duas parst vulevan essar propriataris da quella posesiun, dilg Casti da Haselstein.

Dezidieu.

Suventer ch' in lud Tribunal ha prieu menedlameng en risguard tuttas raschuns a pondorau, sur da quei suventer tutta puseivladad.

En consideratziun, cha Prepharete fova bucca staus morts, a cha el ha savieu musar si tras ün Portaret da sia muma, ch' el seig sieu Filg ad er en consideratziun ca la rauba fova stada dilg Bab.

Considieu.

- 1) scha ha quel dezidieu sin tal guissa, ca quella Posesiun deig esser da Prepharete P.
- 2) Or da consideratziun ca sia cusrina Elsbeth A., ei vangida privada aschi aneg da quella possessiun, scha ei er considieu ad ella 507 Schürlings.
- 3) Üna part digl Churchin da las Urziglas.
- 4) 10 Stera a mietz pumachaura a chiembel.
- 5) 1002 Pelischs cun ansemel ün bual par els? la masira da 1¹/₄ Tschunkeisma.
- 6) Cun quella conditziun ch' ella tingia en quei Bezirc, duves ella salubir, da schar ir quei numerus diember or da quei circuit scha ei ella en peina da 40 pera Crocs ad Onzas.
- 7) Quei bel vezius Gat ei er considieu ad ella, sco er la Cumoda, ner Galiner sut igl spiegel.
- 8) Ad aunc üna gada ad On ei Prepharete obligaus dad anvidar ent sia Cusrina sin üna gastaria da Senf, ad Brasada.
- 9) Par las larmas cha Prepharete a spons giavischein nus

ch' ellas daventian Perlas da far üna Cadeina, a gli sia Duna.

10) Las spesas chen üdas da quellas vards, dei Prepharete purtar giu, ün terza ad Elsbeth A., sia cusrina duas terzas.

Jacob M. C.

6. *Process per conversaziuns carnalas illegalas.*

Andeer dils 29 da Decembris 1810.

Eis tras Land^a. Gion C. vangieu dumandau üna Decisiun enten numa, dad ün tschiart Herzog Mangiabein, dilg Distrigt Nai, habitant enten ilg Marcau da Hocks, numnau, ilg qual ha gieu ilg Plascher a Confidenza da Scriver tiers a Land^a. Gion C. üna Pref sur dad ün Cass ca eis avont dus Meins enten ilg ses Distrigt scuntrau tiers; numnadameng, ei sa cattava üna talla Marcolfa Diana enten Surnumnau Marcau Hocks, la qualla ha faig Amizizia cun dus juvens, lin dils quals arva mai ün ölg a lauter üna Comba Lenn, ha aschia la Sud^a. Marcolfa Diana sa laschau plascher da quels dus juvens, aunccalura dad ün pli fig ca da lauter, cun ir anturn cun els enten Conversaziuns nunlubidas, antrocuva ella eis cun amadus davantada Gravida, bein prest suenter ilg Fall ha ella faig a sav(e)r a Herzog Mangiabein enten chei Circumstanzias ella sa catig, numnadameng ca ella seigig tavantada Gravida cun dus juvens a ca ne lin ne lauter vilgig esser Bab, ha aschia Sud^o. Herzog Mangiabein bucc Savieu co dar Sentenzia sur da quest Cass ad el representau, mo ha gieu ilg Plascher da recurrer tiers quest lud. Tribunal tras Sigr. Land^a. G. C. par schar dar üna cunaschiensch sur da quest Cass Scuntrau.

La Sentenzia eis vangida dada entten questa conformitat, ca Sgr. Herzog Mangiabein deigig schar exeminar la Femna tras ilg noss Chirurigus exsactameng, ca vid ilg qual ella haigig gieu ilg pli grond (Gust, ner Daleg) deigig star nau ad esser Bab. —

Alla fin de nossa lavuretta volein nus buc emblidar, de render attent il hon. lectur sin la pli importonta influenza dils mats ni de lur dertgiras nauschas, sin lur influenza sin buaders de professiun. Denton sto mintgin, ch' enconoscha la historia grischuna dils davos tschentanners, dar tiers, che quels eran pli bauld excepziuns, mo er ch' ei era pli difficultus d' ils metter a mistregn. Buca de rar vegniv' ei avont, ch' il cauvitg ni auters

commembers della suprastonza comunala sepertgiravan d' am-
parmalar ner irritar in tal buadrin cun reproschas e castitgs,
cartont ch' el seigi capavels de tut. E perquei il surdavan els
en correcziun als mats, e pil pli riuschiv' ei er ad els cun las
bunnas ner cun las malas de metter el sin ina dretga via, per-
tgei cheu havev' el de far cun ina entira corporaziun, sin la
quala sias minatschas fagevan nagina impressiun, ed aschia
stovev' el sesuttametter. Quei fuss forsa eunc per il di ded oz
buc il mender miez!

Mo quei era buca la soletta incombenza, ch' ils mats sur-
vegnivan dalla vischneunca. Ad Andeer p. e. havevan els er
la surviglionza sur las fontaunas (truvaschs), forsa perquei ch' els
dovravan ellas de temps en temps tiers in bagnett involontari.
Jenaz ha dils 1804 surdau ad els perfin la surviglionza sur dils
uauls, perquei ch' ils 4 giraus de uaul (guardaboses) fagevan
buca il lur dover ed il ladernetsch semultiplicava de di en di.
Senza risguard castiggiavan els il mender fallament en favur de
lur cassa e han aschia manteni uorden.*)

Er privats emprovavan buca de rar de trer els en lur in-
teress, e quei principalmein en loghens fritgeivels, nua ch' ei
dava biara pumma. Schebein che las statutas contenevan il §:
„Tut ladernetsch ei ina sgrischur“, risguardavan els igl engolar
pumma tuttavìa buc per in tal. Gie, din temps eran perfin las
ligiongias, ils landutgels ed autra carn sin tgamin buca pli sa-
girs avont els. Mo il donn renda il carstgaun precauzius e ma-
lizius. Cur che la pumma era quasi madira, invitavan els ils mats
in bi di, de vegnir a schigiar ella e guadagnavan aschia lur
simpatia. Ussa podevan els ruvaseivlamein aspitgar il di della
recolta; nagin peir, nagin meil vegniva pli engolau, pertgei
mintga mat sefageva ina hanur landrora de gidar partgitar
quella pumma.**)

Gie, nus savein eunc ir pli lunsch e gir, ch' ils mats han
perfin de temps en temps emprovau de metter lur cassa en
diever dil public beinstar. Aschia volevan p. e. entgins mats
d' Andeer dils 1842 laschar erodar la terza ner quarta part de lur
entrada enten in fondo, enstaigl de beiver vi tut; mo ina pintga
maggioranza ha fatg opposiziun, ed aschia ei quei bi pertratg

*) Sprecher: Storia dellas III, ligias II, tom pag. 125.

**) „ „ „ III, „ II, „ „ 95.

mai vegniu tiers madirar. Denton han buca paucas vischneuncas e denter outras er Andeer d'engraziar allas societats de mats, ch'ellas han survegniu uorden enten fatgs de guardafig. Els han spargnau naginas lavurs ed er buca daners, sche lur cassa lubiva, d'organisar e de mantener ina bunna compagnia de guardafig. Dils mats de Jenaz, ils quals havevan ina tala cassa, ch'els savevan mo or dils tscheins tener ina tscheina il di d'onn niev ed ina enten il temps de carnaval, raquinta Sprecher, ch'els empundevan perfin daners ord lur cassa, per procurar a paupras mattauns la dota necessaria per poter semaridar.

Forsa nus lubescha il temps in' outra gada, de scriver eunc enqual caussa sur lur fratgas, sur l'influenza dils mats sin la politica e sin la schvilupaziun della reformaziun.

Denton seig' cheu eunc engraziu a tuts quels, che cun cussegls ner cun material han cooperau tiers questa lavuretta, e quei principalmein als Sigrs. Prof. J. C. Muoth a Cuera, J. J. Mani, Abr. Conrad e F. Calgèr ad Andeer.

